

વીર સંવત ૨૪૮૨, જેઠ વદ ૧૩, ગુરુવાર

તા. ૧૬-૦૬-૧૯૬૬

ગાથા-૨૩ થી ૨૬. પ્રવચન નં. ૧૦

આ ‘યોગસાર’ શાસ્ત્ર છે. ‘યોગીન્દ્રદેવ’ કરેલું. ૨૩ મી ગાથા જરી થોડી ચાલી છે. ફરીને થોડી લઈએ.

સુદ્ધપણસહ પૂરિયડ લોયાયાસ પમાણુ।

સો અપ્પા અણુદિણ મુણહુ પાવહુ લહુ ણિવ્વાણુ।।૨૩।।

ભગવાનઆત્મા, આ દેહમાં અસંખ્ય પ્રદેશ શુદ્ધથી પરિપૂર્ણ પડ્યો છે. ક્ષેત્ર લીધું છે ને? એટલે એનું રૂપ અહીંયાં અસંખ્ય પ્રદેશમાં જ પૂર્ણ છે, એમ કહે છે. આત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી છે. એક પરમાણુ જેટલી જગ્યાને રોકે એટલા ભાગને પ્રદેશ કહે છે. એવા અસંખ્ય પ્રદેશી શુદ્ધ પ્રદેશ છે અને તેથી એ પરિપૂર્ણ છે. એટલામાં આત્મા દેહ, વાણી, મન, ક્ષેત્ર બીજા કર્મનું ક્ષેત્ર બીજું વિકારનું, અસંખ્ય પ્રદેશનો પુંજ પ્રભુ પરિપૂર્ણ ક્ષેત્રમાં એ પરિપૂર્ણ આત્મા એટલામાં છે. સમજાણું? એને ‘તે જ આ પોતાનો આત્મા છે.’ એ અસંખ્ય પ્રદેશમાં પરિપૂર્ણતા એટલાજ ક્ષેત્રમાં અને એક ક્ષેત્રમાં અનંતા શુદ્ધગુણોથી અસંખ્ય પ્રદેશ અસંખ્ય અંશો અનંતગુણોથી ભરેલાં પરિપૂર્ણ છે. એવા આત્માને રાત-દિન, દિન-રાત એનું મનન કરો. ઓહો..હો..! કહો, સમજાણું કાંઈ? રાતદિવસ એમ જ ‘મુણહુ’. જાણો મૂળ તો છે, અનુભવ કરો.

અસંખ્ય પ્રદેશમાં એટલામાં પરિપૂર્ણ ક્ષેત્રમાં એટલામાં જ આખો આત્મા ભરેલો અનંત ગુણનો પિંડ એટલામાં જ છે. કોઈ એમ કહે કે, બહાર વ્યાપક છે, એ વાત જૂઠી છે. એ વાત કહેવા અહીંયાં શુદ્ધ અસંખ્ય પ્રદેશી પૂર્ણ આત્મા છે (એમ કહ્યું). સમજાણું કાંઈ? એનું ક્ષેત્ર અસંખ્ય પ્રદેશમાં જ પૂરું પડે છે, વધારે બીજે લાંબુ છે નહિ. સમજાણું કાંઈ? કોઈ લોકવ્યાપક જીવને કહે છે, અનંતમાં અનંત ભળી જાય. બધા અનંત આત્માઓ, એકના બધા અંશરૂપ છે, એમ નથી. ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય અંશરૂપ પ્રદેશથી પરિપૂર્ણ શુદ્ધ ભરેલો છે. એનું ‘અણુદિણ મુણહુ’. દિન દિન, રાત-દિવસ એનો અનુભવ કરો. જુઓ! આ મોક્ષમાર્ગ.

આત્મા અખંડ અનંત ગુણનો પિંડ, એને અનુસરીને અનુભવ કરો, આત્માનું વેદન કરો, આત્માની શાંતિને વેદો. એનું નામ ધર્મ અને મુક્તિનો માર્ગ છે. સમજાણું કાંઈ? અહીં તો તાજો ચોખ્ખો માલ વર્ણવ્યો છે. આમ પુણ્ય-પાપના વિકલ્પો ભલે હો, એની સાથે અહીં કાંઈ કામ નથી. ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય પ્રદેશના પૂરથી ભરેલો પૂરો (છે). એનો અનુભવ

કરવાથી ‘જિવ્વાણુ લહુ પાવહુ’ ‘અને શીઘ્ર જ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરો.’ પોતાના સ્વરૂપની પૂર્ણ શુદ્ધતારૂપી નિર્વાણ, પોતાના આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધતારૂપી નિર્વાણ, એને પ્રાપ્ત કરો. આ ઉપાય દ્વારા. બીજો કોઈ ઉપાય નથી. કહો, સમજાણું આમાં? આમાં મન-વચન ને કાયાની ક્રિયા ને બધું બહુ કાલે આવ્યું હતું. આહાહા..!

અહીં બંધની વાતેય નથી. બંધ તે પોતે પોતાના સ્વરૂપને ભૂલે તો બંધ થાય છે. પોતાના સ્વરૂપને સાવધાની(થી) સંભાળે તો મુક્તિ થાય છે. બાકી બીજી બધી વાતું છે. પોતાનો અસંખ્ય પ્રદેશી સ્વભાવ, અનંત ગુણથી ભરેલો એને ભૂલે અને રાગ-દ્વેષ અને પુણ્ય-પાપ ને પરક્ષેત્રમાં મારી સત્તા છે એવી માન્યતા કરે તો એ પરિભ્રમણ કરે. કર્મ સાથે શું કામ છે એને? સમજાણું કાંઈ? એનાથી આ ગુલાંટ મારીને વાત છે. ભગવાનઆત્મા..! જેમ કોઠીમાં માલ પડ્યો હોય ને? માલ આખો. એમ આ અસંખ્ય પ્રદેશમાં આત્માનો બધો માલ પડ્યો છે.

મુમુક્ષુ :- કોઠીનાની ને માલ ઝાઝો?

ઉત્તર :- માલ અનંતો! ક્ષેત્ર થોડું હોય એનું અહીં શું કામ છે? ભાવ અનંત છે. અહીં નથી ખબર પડતી? અહીં જ્ઞાનની એક સમયની પર્યાય, એક સમયની પર્યાય અનંતને ખ્યાલમાં લ્યે છે. ક્ષેત્ર તો આટલું નાનું છે. લ્યો! આંખનું ક્ષેત્ર કેટલું? દેખો! આ તો વળી જોવાનું આટલું (મોટું). જોનાર તો આંખેથી જોવે છે. આમ પચીસ-પચાસ યોજન સુધી ડુંગર ઉપર કેટલી બધી નજર જાય! એને નાના ક્ષેત્રમાં રહેલું નાનું જ જાણે એવું કાંઈ નથી. નાના ક્ષેત્રમાં રહેલો અનંત ક્ષેત્રને પોતાના અસ્તિત્વમાં રહીને જાણે. એવી એની પોતાની સ્વભાવ સામર્થ્યતા છે. એવા ભગવાનઆત્માને અંતરમાં જો, કહે છે. તારું ઘર અસંખ્ય પ્રદેશી છે, એમ કહે છે. તારું ઘર કર્મ, શરીર, વાણી, મન-વચન છે એ તારું ઘર છે નહિ.

પરમાત્મા ભગવાન હોય તો એનું ઘર તારાથી જુદું છે. એનાથી તારું ઘર તો અહીં એટલામાં જ છે. સમજાણું? અસંખ્ય પ્રદેશનો પિંડ પ્રભુ, શુદ્ધ અનંત ગુણથી ભરેલો, એવા આત્માનું ધ્યાન કરો. આહાહા..! બહુ ટૂંકું. આ તો ‘યોગસાર’ છે ને! સમજાણું? ‘શીઘ્ર જ નિર્વાણ પ્રાપ્ત કરો.’ લ્યો! એ વાત કાલે આવી હતી. થોડીક લીધી. હવે ચોવીસમી ગાથા.

વ્યવહારથી આત્મા શરીરપ્રમાણ છે.

ગિચ્છડ લોયપમાણ મુણિ વવહારડ સુસરીરુ।

એહઅ અપ્પસહાઅ મુણિ લહુ પાવહુ ભવતીરુ।।૨૪।।

નિશ્ચય લોકપ્રમાણ છે, તનુપ્રમાણ વ્યવહાર;

એવો આતમ અનુભવો, શીઘ્ર લહો ભવપાર. ૨૪.

અન્વયાર્થ :- (ગિચ્છડ લોયપમાણ વવહાર સુસરીરુ મુણિ) આત્માને લોકપ્રમાણ અને વ્યવહારનયથી પોતાના શરીર પ્રમાણે જાણો. (એહઅ અપ્પસહાઅ મુણિ) આવા પોતાના આત્માના સ્વભાવનું મનન કરતાં (ભવ તીરુ લહુ પાવહુ) આ જીવ સંસારનો કિનારો શીઘ્ર પ્રાપ્ત કરી લે છે. શીઘ્ર જ સંસારસાગર તરી જાય છે.

‘વ્યવહારથી આત્મા શરીરપ્રમાણ છે.’ નિશ્ચયથી લોકપ્રમાણ છે. ઓલા અસંખ્ય પ્રદેશ કીધાં ને? એ પ્રમાણે.

ગિચ્છડ લોયપમાણ મુણિ વવહારડ સુસરીરુ।

એહઅ અપ્પસહાઅ મુણિ લહુ પાવહુ ભવતીરુ।।૨૪।।

‘લહુ’ શબ્દ બહુ આવે છે આમાં. અહીં તો ભવનો અભાવ કરવાની વાત છે. ભવ મળે એ કંઈ વસ્તુ નથી, એ તો અનાદિ સંસારી(ને છે), એ પછી કહેશે. પછીના શ્લોકમાં કહેશે. સમજાણું? ચોરાશી લાખ ફર્યો, પછી કહેશે. આત્મા પોતાના સ્વભાવને પ્રાપ્ત કરે અને ભવનો અભાવ કરે એ વાત છે. ભવ પ્રાપ્ત કરે અને એમાં રખડે એ તો અનાદિનો સંસારભાવ છે, એમાં એણે નવું શું કર્યું? એથી કહે છે, ‘ગિચ્છડ લોયપમાણ વવહાર સુસરીરુ મુણિ’ નિશ્ચયથી આત્મા લોક પ્રમાણે છે. લોક પ્રમાણે એટલે? લોકના જેટલા અસંખ્ય પ્રદેશ છે એટલો નિશ્ચયથી અસંખ્ય પ્રદેશી (આત્મા) અહીં છે, એમ કહે છે. લોકપ્રમાણે પહોળો એમ નહિ. લોકના - આકાશના જેટલા અસંખ્ય પ્રદેશ છે એટલો અસંખ્ય પ્રદેશી અહીં લોકપ્રમાણે નિશ્ચયથી ભગવાન પોતાના ક્ષેત્રમાં અસંખ્ય પ્રદેશમાં બિરાજમાન છે. એ પરમાણુમાં આવતો નથી, કર્મમાં આવતો નથી, રાગમાં પણ આવતો નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહેલું તત્ત્વ, એ નિશ્ચયથી એમાં રહેલો છે. અને વ્યવહારથી પોતાના શરીર પ્રમાણ. આ નિમિત્તપણે અહીંયાં ગણો તો શરીરના આકાર પ્રમાણે ત્યાં રહેલો છે. એ તો પરદ્રવ્યની નિમિત્તની અપેક્ષાએ વ્યવહાર એટલામાં (રહ્યો છે). નિશ્ચય પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશમાં (રહ્યો છે). નિશ્ચયથી પોતાના અસંખ્ય પ્રદેશમાં, વ્યવહારથી તે શરીરના પ્રમાણમાં નિમિત્તમાત્ર કહેવામાં આવે છે. કહો, સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- ઇ અસંખ્ય પ્રદેશી જ એમાં લંબાઈ-પહોળાઈ નહીં.

ઉત્તર :- ઇ અસંખ્ય પ્રદેશ એ જ એનું ક્ષેત્ર, એટલું પહોળું ક્ષેત્ર છે. આ ઘર ને મકાન ને બાયડી ને છોકરા, મકાન એના નથી એમ કહે છે.

મુમુક્ષુ :- બે ફૂટ, પાંચ ફૂટ કે દસ ફૂટ એમ નહીં.

ઉત્તર :- એ નહિ, અસંખ્ય પ્રદેશી. પછી હજાર જોજનમાં વ્યાપે કે આટલા સાડા સાત હાથમાં મોક્ષ જાય એની વાત લેવી છે ને અહીં? અસંખ્ય પ્રદેશમાં રહેલો ભગવાનઆત્મા છે. એ અસંખ્ય પ્રદેશ એનું ક્ષેત્ર છે. એ વળી ક્ષેત્ર કેવું હશે? સમજાણું કાંઈ? અસંખ્ય પ્રદેશ આત્માનું ક્ષેત્ર છે. એવા અસંખ્ય પ્રદેશમાં આખા શરીર પ્રમાણે જુદું, જુદું, જુદું, જુદું (છે). જેમ પાણીનો કળશો હોય, (એમાં) એ કળશાનો આકાર અને અંદર પાણીનો આકાર ને પાણીનું સ્વરૂપ, એ પાણીનું ક્ષેત્ર પણ કળશાના આકારે હોવા છતાં પોતાને જ આકારે પોતામાં છે. એમ આ શરીર પ્રમાણે આત્મા અંદર હોવા છતાં પોતે પોતાને જ કારણે અસંખ્ય પ્રદેશી પોતાના આકારમાં રહેલી સત્તા છે. સત્તા છે, હોવાવાળું તત્ત્વ છે તો એને કોઈ આકાર, અવગાહન, પહોળાઈ હોય કે નહિ? એ પહોળાઈ કેટલી? કે, એ અસંખ્ય પ્રદેશી પહોળાઈ છે. એટલું ક્ષેત્ર અસંખ્ય પ્રદેશ જેમાં અનંત ગુણ ભર્યા છે એનાથી ત્યાં પૂરું ક્ષેત્ર પડે છે. એનું ક્ષેત્ર કર્મનું નહિ, રાગનું નહિ, શરીરનું નહિ, આ બાયડી, છોકરા, કુટુંબ એ એનું ક્ષેત્ર નહિ. આ ખેતર એના છે એ ખેતર એના નહિ. આહાહા...! કહો, સમજાણું આમાં? એ બધા ખેતર આત્માના નથી. આત્માનું ક્ષેત્ર અસંખ્ય પ્રદેશ. એ બંગલામાં ભગવાન અનંત ગુણે બિરાજમાન છે. ત્યાં પૂરો આખો પડ્યો છે. વ્યવહારે શરીર પ્રમાણે છે એમ કહેવાય છે. નિમિત્ત છે એટલે.

‘एहउ अप्ससहाउ मुणि’ એવા પોતાના સ્વભાવને ‘મુણિ’ (અર્થાત્) જાણો. ભગવાનઆત્મા અનંત શાંતરસથી ભરેલો મહા પૂર્ણ આનંદસાગરથી ભરેલો, એમાં ડૂબકી માર. ન્હાવા જાય છે ને? ન્હાવા. શું કહેવાય તમારે? બાથરૂમ. આમ દરિયો ભર્યો છે આખો. ચૈતન્ય રત્નનો અસંખ્ય પ્રદેશમાં દરિયો ભર્યો છે. સમજાણું કાંઈ? કહે છે, એવા સ્વભાવને તું જાણ, એને જાણ અને ‘भव तीरु लहु पावहु’. અહીં તો ‘મુણિ’ જાણવાથી ભવતીરને પામે છે. એક જ વાત લીધી છે. આહાહા...!

વસ્તુની કિંમત કરી. ભગવાનઆત્મા આવું જ્ઞાનમૂર્તિ સ્વરૂપ, આનંદમૂર્તિ સ્વરૂપ, શાંત સ્વરૂપ, પૂર્ણાનંદનો નાથ અસંખ્ય પ્રદેશમાં બિરાજમાન ભગવાન, એની શૂરતા લગાવીને, એની શૂરતા લગાવીને, એનું ધ્યાન કરીને. ‘મુણિ’નો અર્થ જ એટલો કર્યો છે. એને જાણવું એટલે આમ જાણવું જે છે, આમ જાણવું જે છે રાગનું, નિમિત્તનું (જાણવું) આમ (થાય છે), આમ જાણ એટલે આમ (અંદરમાં) વળ્યો. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...! આ શું કરવું ધર્મીએ? એમ કહે છે. બહુ ટૂંકું આ તો કરી નાખ્યું.

એણે કરવું આ ભગવાન અસંખ્ય પ્રદેશમાં નિશ્ચયથી બિરાજે છે, અનંત ગુણનો રસ લઈને, અનંત ગુણની શક્તિ-સામર્થ્ય લઈને (બિરાજે છે). એવા ભગવાનની સામું જો, એને જાણ. બસ! એને જાણવું એનું નામ મોક્ષનો માર્ગ છે. એકાગ્ર થા, ‘લહુ’.

મુમુક્ષુ :- આમાં ચારિત્ર ન આવ્યું.

ઉત્તર :- ચારિત્ર ન આવ્યું? શું આવ્યું? આ વસ્તુ આ જાણ એટલે જાણ્યું, એને શ્રદ્ધયું અને એમાં ઠયો. ત્રણે જાણવામાં આવ્યું. આ વસ્તુ એમ જાણ્યું, એ શી રીતે જાણ્યું? ઠયો વિના જાણ્યું? અને શ્રદ્ધા વિના જાણ્યું? અને જાણ્યા વિના શ્રદ્ધા? જાણ્યા વિના સ્થિરતા? સમજાણું કાંઈ?

આ ચારિત્ર શું છે? અહીં તો એટલું કીધું, ‘एहउ अप्सहाउ मुणि भव तीरु लहु पावहु’. જુઓ! પાઠ શું છે? ‘યોગસાર’, ‘યોગીન્દ્રદેવ’ એમ કહે છે કે, આવો ભગવાનઆત્મા અસંખ્ય પ્રદેશી નિશ્ચયે (છે) એને તું ‘अप्सहाउ’ આત્માના સ્વભાવને જાણ. જાણ એ જ ‘भव तीरु लहु पावहु’. એમાં તો એક જ શબ્દ છે. સમજાણું કાંઈ? એ જાણવાનો અર્થ કે, આત્મા પૂર્ણાનંદ એના તરફ જ્યાં જાણવા વળ્યો ત્યાં સ્થિરતા પણ થઈ, શ્રદ્ધા પણ થઈ. આખો આત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ અનંત ગુણનો પિંડ પ્રભુ જ્યાં જ્ઞાનમાં જણાણો એને કયો ગુણ પ્રગટ થયા વિના બાકી રહે? સમજાણું કાંઈ? આખી ચીજ પૂર્ણ, એના સન્મુખમાં વળતાં, ઢળતાં કયા અનંત ગુણનો (અંશ), પિંડ અસંખ્ય પ્રદેશમાં, કયા ગુણના અંશના અંકુર ફૂટ્યા વિના રહે? સમજાણું કાંઈ?

મુમુક્ષુ :- લખાણમાં વર્તમાન બધી વાત કરી. ટૂંકાણમાં બધું સમજી જાય.

ઉત્તર :- ઈ સમજી જશે, એવો જ (શિષ્ય) અહીં લીધો છે. આ સાંભળનાર, મોક્ષ જોવે છે એ કેવા હોય? સમજાણું કાંઈ? જેને આત્માનું હિત કરવું (છે), એવા શિષ્ય અહીં લીધા છે. એ જ સમજવાને કામી છે, બીજા કામી કે દિ’ છે? સમજાણું કાંઈ? શબ્દ તો બહુ થોડા મૂક્યા છે. આહાહા..!

કહે છે કે, અસંખ્ય પ્રદેશી પ્રભુ, એ હજાર જોજનના મચ્છમાં રહે તોય અસંખ્ય પ્રદેશી છે. સ્વયંભૂરમણ સમુદ્રમાં આત્મા જાય, એક હજાર જોજનનો મચ્છ છે ને? છે અસંખ્ય પ્રદેશી. અંગૂલના અસંખ્ય ભાગમાં એટલામાં રહે તોય અસંખ્ય પ્રદેશી (છે). અસંખ્ય પ્રદેશમાં ઓછાવત્તા થતા નથી. એ તો એનું પોતાનું ક્ષેત્ર આમ પહોળું થયું. સંખ્યા વધી નથી, સંખ્યા ઘટી નથી. સમજાણું કાંઈ? એવા આત્માને અંતરમાં ધ્યાન કર, કહે છે, લ્યો! સમજાણું? (પછી) સમુદ્રઘાતની વાત કરી છે, ‘ઇષ્ટોપદેશ’નો છેલ્લો શ્લોક આપણે આવ્યો હતો, ૨૧મો, એને આપ્યો છે. આ છે ને?

स्वसंवेदनसुव्यक्तस्तनुमात्रो

निरत्ययः ।

अत्यंत सौख्यवानात्मा लोकालोकविलोकनः ॥२१॥

મુમુક્ષુ :- ‘તનુમાત્રો’ છે ખરું ને?

ઉત્તર :- હા, એની સાથે મેળ કરવા (આપ્યો છે). ‘આ આત્મા લોકાલોકને દેખનાર...’ છેલ્લે લીટી છે. ‘અત્યંત સુખી...’ સમજાણું કાંઈ? ભગવાનઆત્મા કેવો છે? કે, લોકાલોકને દેખે તેવું તેને સ્વરૂપ છે. એનો સ્વભાવ જ લોકાલોકને દેખવાનો એનો સ્વભાવ છે. એને આત્મા કહીએ. અત્યંત સુખી છે. સુખી એટલે ભગવાન અનંત સૌખ્યસ્વરૂપ છે. અનંત આનંદસ્વરૂપ આત્મા, એને આત્મા કહીએ. એમાં રાગ-દ્વેષ ને દુઃખ એમાં નથી. આહાહા..! અનંત અતીન્દ્રિય આનંદના ચોસલા અંદર પડ્યા છે, કહે છે. ભગવાનઆત્મામાં અતીન્દ્રિય અનંત આનંદ, અતીન્દ્રિય અનંત આનંદ એવો અંતરમાં છે. એ સ્વરૂપે જ અનાદિ એમ જ છે અને તે નિત્ય છે. વસ્તુએ નિત્ય છે. સ્વાનુભવથી તેનું દર્શન થાય છે. જુઓ! આની સાથે મેળવ્યું છે. ઓલું ‘મુળહુ’ છે ને? ‘મુળહુ’. એ આત્મા સ્વાનુભવ અંતરના અનુભવથી જ તેના દર્શન થાય છે. આહાહા..! કોઈ મન, વચનની ક્રિયા કે દયા, દાન, ભક્તિના વિકલ્પો એ દ્વારા આત્માનો અનુભવ થતો જ નથી. અરે..! ભગવાન! એને એમ લાગે છે કે.. અર..ર...! અરે..! ભાઈ! પણ કરવાનું આ છે, બાપા! એ વિના તારા બધાં થોથા છે. સમજાણું કાંઈ? અરે..! અમારો વ્યવહાર ક્યાં જાશે? હજી એને વ્યવહાર જાય ત્યાં ગોઠતો નથી. પણ વ્યવહાર એનામાં નથી. એ વ્યવહાર હોય તો આ બધું રહેશે, વાળો રહેશે. (નહિતર) વ્યવહાર સમાપ્ત થઈ જશે. સમાપ્ત થાય તો સારું, સાંભળને! એમાં સમાશે. આહાહા..! અરે...! અમારા વેરી સામે ન રહે તો અમે સમાપ્ત થઈ જશું! કહો, સમજાણું આમાં? ચૈતન્યમૂર્તિ ભગવાન અનંત આનંદનો પિંડ પ્રભુ, એનાથી વિરુદ્ધ જેટલા વિકલ્પો છે એ તો વેરી છે. એ વેરી ન રહે તો અમારું શું થશે? વેરી ન રહે તો સંપ્રદાયનું શું થશે? શું કરવું છે તારે પ્રભુ? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- શું જોઈએ છે એ ભૂલી ગયો હશે?

ઉત્તર :- ખબર જ નથી શું જોવે? એક નામ ધાર્યું છે, ધર્મ કરવો, ધર્મ કરવો એક શબ્દ પકડ્યો. સમજાણું? બે વર્ષના છોકરાને કહે ને કે, જો આપણા મોટાભાઈ પરણે છે, પરણવું છે તારે? ત્યારે કહે, હા. પરણવું એટલે શું એની એને કિંમત ન મળે. એની જવાબદારી શું છે એની ખબર ન મળે. જો, આપણો ભાઈ પરણે છે, મોટાભાઈ, હોં! મોટાભાઈ પરણે છે, તારે પરણવું છે? તો કહે, હા. કે દિ’ લગ્ન કરવા છે? આજે? તો કહે, હા. કહો, એને નથી ખબર લગ્નની, નથી ખબર કાળની. લગ્ન એટલે શું અને એમાં શું થતું હશે એની કાંઈ ખબર ન મળે. એમ આને કહે કે, તારે ધર્મ કરવો છે? તો કહે, હા. ક્યાં? ઇ છોકરાની જેવું છે. હેં? આહાહા..! ભાઈ! ધર્મ ક્યાં થાય? ધર્મ શું હશે? ધર્મના ફળ શું છે? એ ધર્મ કેટલા ક્ષેત્રમાં રહેલો થાય? આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! આ તો સાર, સાર વસ્તુ છે.

ભાઈ! તું અનંત આનંદનો પિંડ પ્રભુ છો ને! એ અનંત આનંદ એમાં નિત્ય છે. આ

એમાં નજર કર તો તારી મુક્તિ થાય. ઈ નજરમાં શ્રદ્ધા, જ્ઞાન, ચારિત્ર ત્રણે આવી ગયા. 'મુળહુ' છે ને? આહાહા...! અને એ આત્મા 'સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે'. એ પોતાના અનુભવની ક્રિયાથી જ પ્રગટ થાય એવું એનું સ્વરૂપ છે. એ વ્યવહારના વિકલ્પો, દયા, દાન, વ્રતના વિકલ્પથી આત્મા પ્રસિદ્ધ થાય એવું એનું સ્વરૂપ નથી. આહાહા...! અરે! ક્યાં એને નાખવો છે? સમજાય છે?

ત્રણલોકનો નાથ બાદશાહ પરમાત્મા, એને આવા વિકલ્પો હોય તો એને કાંઈક લાભ થાય, શુભ-અશુભ વિકલ્પ હોય તો કાંઈક અંદરમાં પ્રવેશ થાય. અરે...! આ તો જેને છોડવા છે અને જેનો આદર કરવો છે, એ આદર કરવો એમાં એ વિકલ્પ છે નહિ અને જેને છોડવા છે એને લઈને અંદર પ્રવેશ થઈ શકશે? સમજાણું કાંઈ? એક વાત નિમિત્ત તરીકે છે પણ એ નિમિત્ત તરીકે ક્યારે કહેવાય? ભગવાન અનંત આનંદની મૂર્તિ છે, અસંખ્ય પ્રદેશી પરિપૂર્ણ પ્રભુ છે. આ એનું અંતરમાં 'મુળહુ' એટલે ધ્યાન કરવું. એના તરફનું ધ્યેય કરી, તેનું જોય કરી, તેમાં ઠરવું એનું નામ આત્માને જાણવું એમ કહેવામાં આવે છે.

અરે...! એને ચાર ગતિના દુઃખ નથી લાગ્યા. સમજાણું કાંઈ? એ વ્યવહારના વિકલ્પો પણ ભગવાન દુઃખરૂપ છે. પ્રભુ સુખરૂપ છે. આત્મા તો આનંદરૂપ છે, એ આનંદરૂપ ઓલા દુઃખરૂપથી પ્રાપ્ત થાય? સમજાણું કાંઈ? એથી અહીં કહે છે કે, એ તો સ્વાનુભવથી જ જણાય એવો છે. એ રાગથી ને વિકલ્પથી જણાય એવો નથી. આહાહા...! શું થાય? એને અનાદિથી લૂંટવા દીધો છે. લૂંટવા દીધો છે. લૂંટ, લૂંટ આત્માને લૂંટ. અજ્ઞાનભાવથી લૂંટાઈ ગયો. કાંઈ રહ્યું નહિ. એનું શું સ્વરૂપ છે એ ક્યાંય લક્ષમાં રહ્યું નહિ. ભગવાનઆત્મા કહે છે, ભાઈ! એક સ્વસંવેદનથી જ જણાય એવી એની શક્તિ ને એનું સત્ત્વ ને એનું સ્વરૂપ જ એવું છે. એનું સ્વરૂપ એવું છે એનાથી વિરુદ્ધ તું કરવા જા તો શી રીતે અંદરની પ્રાપ્તિ થશે? સમજાણું કાંઈ?

અરે...! ત્રણલોકના નાથ પરમેશ્વર કેવળજ્ઞાની આમ ફરમાવે છે, ભાઈ! તું તો અનંત આનંદસ્વરૂપ છો ને! અને તે પણ તું તારાથી વેદીને અનુભવી શકાય એવી તારી ચીજ છે. તને એવા પામર વિકલ્પની જરૂર નથી. એ ભિખારા પામર રાગ એની તને જરૂર નથી, ભાઈ! એના ટેકાની તને જરૂર નથી. આહાહા...! પણ માળો કહે, ના, ના, ના, ના.

મુમુક્ષુ :- પહેલા એમ હોય ને.

ઉત્તર :- શું પણ પહેલા પછી હતું કે દિ? અહીં ઈ તો વાત કરે છે. આહાહા...! આમાં સમજાય છે?

ઈ આમાં આવે છે, સ્વેતાંબરમાં એક કથા આવે છે ને? 'સુકુમારિકા', હેં? 'સુકુમાણિકા', 'દ્રૌપદિ'નો જીવ, પૂર્વે. ઓલા મુનિને આહાર આપ્યા હતા ને? એવું આવે છે. ઝેરનો આહાર આપ્યો હતો, કડવા તુંબડાનો. ફરતા-ફરતા શરીર એવું મળ્યું, ઝેર જેવું મળ્યું. શરીર. કોઈ

એનો હાથ ઝાલે તો અગ્નિ લાગે. વિષયવાસનાથી હાથ ઝાલે તો અગ્નિ લાગે. પછી એના બાપે કો'ક ગમે એવો સાધારણ ભિખારી નીકળ્યો હશે. જુવાન માણસ હતો, માખ્યું ગણગણે ને ભિખારી. એને આમ અંદર (થયું કે) આને પરણાવીએ. પછી મોટા મોટા કરોડોપતિ (છે) પણ આને શું કરવા બોલાવે છે? આવ, આવ, શેઠ બોલાવે છે. પણ શું કરવા? ઘરમાં જમાઈ કરવા બોલાવે છે. અંદર નાખ્યો ત્યાં ઓલા મેલાં કપડા હતા ને? લાકડા, ટોપી, લાકડી, ફૂટલું હાંડલું. શેઠે હુકમ કર્યો કે, નાખી દે. નાખી દે એને. ઓલા નાખી દેવા મંડ્યા તો આ રાડ પાડવા માંડ્યો. એને એમ કે, અરે...ર...! આટલું પણ જાય છે મારું. આ તો મળે ત્યારે ખરું. પોતાની દીકરી પરણાવતા હતા. લગ્ન કરેલા, પણ લગ્ન કરેલો ચાલ્યો ગયેલો. કારણ કે અગ્નિ જેવું લાગે તો ભાગી ગયો. એટલે પછી આ એક ગરીબ માણસ હતો, જુવાન માણસ નીકળ્યો (એને) બોલાવ્યો. નોકર(ને કહ્યું), આને લઈ જાવ. શેઠ બેઠા હતા. ત્યાં ઓલું ફૂટલી હાંડલી ને શંકોરુ, એને નાખી દ્યો. આપણે હવે તો અહીં સોનાના, રૂપાના થાળે જમાડવા છે. નાખતા (હતા ત્યાં) રાડ પાડી. એટલે પછી શેઠે આમ જોયું, કેમ રાડ પાડે છે? એને વિશ્વાસ નથી આવતો. એને રાખો ખૂણે. એને એના ખૂણામાં રાખો. જુઓ! આ લખણ પહેલેથી. એટલે પછી જ્યાં બાઈને પરણાવી, સારા લૂગડાં પહેરાવ્યા, લાખ-લાખ રૂપિયાના કપડા, પણ આમ હાથ જ્યાં મેળવ્યો, અગ્નિ.. અગ્નિ. હાય.. હાય..! હવે? રાત્રે આમ ફળિયામાં સૂવા ગયા ત્યાં પડખું આમ જ્યાં કરે ત્યાં અગ્નિ. ઓલી સૂતી હતી ત્યાં ભાગ્યો. લૂગડાં-બૂગડાં ઉતારીને, હોં! નહિતર પાછા પકડશે. સાંભળ્યું છે? 'જ્ઞાતાસૂત્ર'માં આ આવે છે. ઓલું બધું મૂકી દીધું, પછી ઓલું ખૂણામાં મૂક્યું હતું એને લઈને ભાગી ગયો.

એમ આ અનાદિનો ભિખારી, ભગવાન બોલાવે છે કે, એલા... તને અનુભવની પરિણતિએ પરણાવીએ, હાલ.. હાલ. પણ એને (થાય કે), મારા વિકલ્પ ચાલ્યા જાય ને મારો વ્યવહાર ચાલ્યો જાય. અરે...! નહિ જાય, સાંભળને હવે. 'મલૂકચંદભાઈ'! ભાઈસાહેબ! મારા વ્યવહારના ઓલા વિકલ્પનું શું કરવું? વ્યવહારથી પમાય એ વિકલ્પ? ભગવાન કહે, ભઈ! રાખ, રાખ, રાખ. પણ હવે એને રાખીને એની દૃષ્ટિ છોડી અહીં આવ. આવવાની દરકાર છે નહિ, ઓલા ઉપર પ્રેમ છે. ન્યાં પ્રેમ તો છોડ્યો નથી એટલે અંદરમાં જઈ શકતો નથી. થઈ રહ્યું, ધોયેલ મૂળા જેવો એમ ને એમ રાગ ને વ્યવહાર લઈને ચોરાશીના અવતારમાં ચાલ્યો ગયો. 'જ્ઞાતાસૂત્ર'માં ઈ આવે છે. અહીં તો બધી કથા વ્યાખ્યાનમાં વાંચેલી ને? આહાહા..!

મુમુક્ષુ :- વાંચેલી ને લડાવેલી.

ઉત્તર :- લડાવેલી. અહીંથી ત્યાં બધી લડાવેલી, હોં! એટલું ફૂટલું હાંડલું એને છોડવું ગોઠવું નથી. એને એના પૈસા ઉપજાવવા છે અરે...! પણ એટલે પહેલા જ તારા પાપના ઉદય લાગે છે. એમ આને, વ્યવહાર નહિ હોય, વ્યવહાર વિના પમાય છે? અરે...રે...! ત્યારે કહે, વ્યવહાર સાધન છે, સાધન. (ત્યારે એને એમ થાય કે), હાશ. પણ એ સાધન નથી.

સાંભળને, સાધન કીધું એ તો એને છોડીને સ્વભાવમાં એકાગ્ર થા તો એને વ્યવહાર સાધન કહેવાય. આહાહા...! રાડ નાખે છે બિચારા, પોકાર, પોકાર, ‘સોનગઢ’ સામે પોકાર. એની સામે પોકાર. ભગવાન! આ વાત નહિ ફેરે, તને ખબર નથી. આ તો ત્રણકાળ ત્રણલોકમાં સિદ્ધ થયેલી સર્વજ્ઞથી આવેલી વાત છે. અહીં શું પોકાર કરે છે? જુઓને!

કહે છે કે, આત્મા ‘પરમાનંદપદ પોતાના શુદ્ધ આત્મદેવને શરીર પ્રમાણ આકારધારી માનવો અને તેનું ધ્યાન કરે...’ દેખો! સમજાણું કાંઈ? પોતાના સ્વરૂપનું ધ્યાન કર, ભાઈ! પણ પાધરું ધ્યાન? પાધરું એટલે સમજ્યા? સીધું. કાંઈ કરવાનું તો કહો. પણ કરવાનું (નથી), અહીં મૂકવાનું છે. આહાહા...! હવે કહે છે, જુઓ! ૨૫મી (ગાથા).

જીવ સમ્યક્ત્વ વિના ૮૪ લાખ યોનિઓમાં ભ્રમણ કરે છે.

ચરારાસીલક્ષહ ફિરિઝ કાલ અણાઈ અણંતુ।

પર સમ્મત્ત ણ લધ્ધુ જિઝ એહઝ જાણિ ણિમંતુ।।૨૫।।

લક્ષ ચોરાશી યોનિમાં, ભમિયો કાળ અનંત;

પણ સમક્રિત તે નવ લક્ષ્યું, એ જાણો નિર્ભાન્ત. ૨૫.

અન્વયાર્થ :- (અણાઈ કાલ) અનાદિકાળથી (ચરારાસી લક્ષહ ફિરિઝ) આ જીવ ૮૪ લાખ યોનિઓમાં ભટકતો ફરતો રહ્યો છે. (અણંતુ) અને અનંતકાળ સુધી પણ સમ્યક્ત્વ વિના ફરી શકે છે. (પર સમ્મત્ત ણ લધ્ધુ) પરંતુ હજી સુધી એણે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું નથી. (જિઝ) હે જીવ! (ણિમંતુ એહઝ જાણિ) નિઃસંદેહપણે આ વાત જાણ.

અરે...! ‘જીવ સમ્યક્ત્વ વિના ૮૪ લાખ યોનિઓમાં ભ્રમણ કરે છે.’ એ ચોરાશી લાખ યોનિમાં એક આત્માનો સીધો અનુભવદષ્ટિ લીધા વિના, આનાથી થાશે ને આનાથી થાશે ને આનાથી થાશે, હોળી કરી. વિકલ્પથી થાય છે ને શુભભાવથી ધર્મ થાશે એમ માનીને આત્માના સ્વરૂપનો અનુભવ સમ્યગ્દર્શન ન કર્યું. ચોરાશી લાખ યોનિમાં ભ્રમણ કર્યા.

ચરારાસીલક્ષહ ફિરિઝ કાલ અણાઈ અણંતુ।

પર સમ્મત્ત ણ લધ્ધુ જિઝ એહઝ જાણિ ણિમંતુ।।૨૫।।

‘અનાદિકાળથી આ જીવ ૮૪ લાખ યોનિઓમાં ભટકતો ફરતો રહ્યો છે.’ સ્વર્ગમાં

અનંતવાર ગયો. ચોરાશીમાં આવ્યું કે નહિ? સ્વર્ગમાં. આહાહા...! ભાઈ! તને આત્માનું અંતર ધ્યાન, સીધું રાગને છોડીને સમ્યગ્દર્શન, સ્વરૂપના અભેદની દૃષ્ટિ કરવી એવું જે સમ્યગ્દર્શન, એના વિના અનંતકાળમાં એક યોગી કોઈ ખાલી નથી રાખી. નરકની અંદર દસ હજાર વર્ષની સ્થિતિએ અનંતવાર ઊપજ્યો છે. દસ હજાર ને એક સમયની સ્થિતિએ અનંતવાર ઊપજ્યો છે. સમજાણું કાંઈ? દસ હજાર. થોડામાં થોડી દસ હજારની સ્થિતિ નરકમાં છે. નારકી, નરકમાં છે ને? પહેલી નરક. દસ હજાર વર્ષે ત્યાં અનંતવાર ઊપજ્યો. એ ઉષ્ણ વેદના. એના એક સમય અધિકના અનંતા ભવ, બે સમયના અધિકના, ત્રણ સમય... (એમ) કરતાં કરતાં અંતર્મુહૂર્ત. એક એક સમયના અનંતા અનંતા ભવ કર્યાં. એવું જાઓ, એક સાગરોપમ. એના જેટલા સમય છે તે તે સમયના અનંતા ભવ (કર્યાં). જાઓ, ૩૩ સાગરોપમ. સાતમી નરક. આહાહા...! પણ અનંતકાળ ગયો, બાપુ! તારું અભેદ ચિદાનંદ સ્વરૂપ સમ્યગ્દર્શન, એ સમ્યગ્દર્શન એટલે કે મોક્ષનો માર્ગ હાથ આવી ગયો. (ત્યારે કહે છે), એ.. નહિ, નહિ. આ વિના નહિ, મારે આ વિના નહિ (ચાલે). મરી ગયો પણ એમાં ને એમાં. અભેદ ચિદાનંદમૂર્તિને સીધી પકડ.

એવા સમ્યગ્દર્શન વિના નરકના ભવ અનંતા કર્યાં, સ્વર્ગના (અનંતા કર્યાં). સ્વર્ગમાં પણ દસ હજાર વર્ષના અનંતા ભવ કર્યાં. ત્યાં પણ ઓછામાં ઓછું દસ હજાર વર્ષનું આયુષ્ય છે, હોં! ભવનપતિ, વ્યંતરમાં. એક સમય અધિક, બે સમય અધિક... એવા અનંતા ભવ. જાઓ, વૈમાનિક સ્વર્ગ. એક સાગર, બે સાગર એના વચલા જેટલા સમય (છે) એટલા અનંતા અનંતા ભવ. નવમી ત્રૈવેયક સુધી ૩૧ સાગરોપમમાં અનંતા ભવ (કર્યાં). કેમ?

‘ચરસીલકલ્પહ ફિરિત કાલ અણાઈ અણંતુ’ અનંત એટલે એનો એ શબ્દ આવ્યો, જુઓ! એ અનંતકાળ રખડ્યો. ગયા કાળ રખડ્યો. એની વાત કહેવી છે ને? અહીં ક્યાં ભવિષ્યની વાત ક્યાં છે? ભલે અર્થ એણે કર્યો છે. સમજાણું કાંઈ? ‘સમ્યક્ત્વ વિના ફરી શકે છે.’ એમ કરીને ‘અનંત’નો અર્થ કર્યો. એ તો અનાદિકાળમાં, અંત નથી એવા કાળમાં અનંત ભવ તેં કર્યાં, એમ અહીં તો કહેવું છે. આહાહા...! અરે...! કીડીના અનંતા ભવ, કાગડાના અનંતા ભવ, કસાઈના અનંતા ભવ, વેરીના અનંતા ભવ.. આહાહા...!

આ વીજળીનું હમણાં ન કીધું? ‘મુંબઈ’માં. આમ ત્રાસ થઈ જાય માણસને. પણ એવા ભવ તો અનંતા કર્યાં છે. તને એમ લાગે છે કે, આને આમ (થયું). તેં અનંતા એવા ભવ કર્યાં છે. સમજાણું કાંઈ? ઘાણીમાં અનંતવાર પીલ્યો. વીંછીના આકરા કરડવામાં અનંતવાર મરી ગયો, આકરા લાગની ઝાંચ મારે. હાય.. હાય...! મરી ગયો. એવા મનુષ્યના, એવા ઢોરના (અનંતા ભવ કર્યાં). ભાઈ! તને ખબર નથી. ચોરાશી લાખના અવતારમાં કોઈ બાકી નથી. એક સમ્યગ્દર્શન વિના. જુઓ! શું કીધું?

‘પર સમ્મત્ત ણ લધ્ધુ’ ચોરાશીના અવતાર સ્વર્ગના કર્યાં એનો અર્થ શું થયો? નવમી

ત્રૈવેયક અનંતવાર ગયો. તો કેવા પુણ્યથી જાય? પાપથી નવમી ત્રૈવેયક જાય? પાપ કરીને નવમી ત્રૈવેયક ૩૧ સાગર જાય? પંચ મહાવ્રત એવા હોય, શુકલલેશ્યા એવી હોય, એવી શુકલ લેશ્યા, પંચ મહાવ્રત, બ્રહ્મચારી.. એવા પરિણામ વડે નવમી ત્રૈવેયકે અનંતવાર ગયો (પણ) સમકિત ન પામ્યો. એવા પરિણામથી સમકિત ન પામ્યો એ બીજા પરિણામથી સમકિત પામીશ? એમ અહીં કહે છે. આહાહા..!

એ નહિ, અહીં તો રખડે છે, અનાદિની વાત છે ને! સમજાણું કાંઈ?

કહે છે, એક સમકિત પામ્યા વિના. ઓલાની આંકડાની વાત શું કરવી? અનાદિકાળથી અનંતકાળમાં, ગયા કાળમાં, હોં! ‘સમ્મત્ત ણ લઘ્ધુ’ ‘હજી સુધી એણે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું નથી.’ એનો શું અર્થ કર્યો? કે, નવમી ત્રૈવેયકે અનંતવાર ગયો એના કેટલા પરિણામ હતા? ત્યાગના, વૈરાગ્યના, બહારના સાધનના, પંચ મહાવ્રતના, હજારો રાણી છોડી, હજારો રાણી છોડીને ત્યાગ કરેલા. અઠ્યાવીસ મૂળગુણ અનંતવાર પાળેલા. એવા અઠ્યાવીસ મૂળગુણ પાલનથી સમકિત ન પામ્યો, હવે તારે સાધારણ શુભભાવથી સમકિત પામશે, એમ કહેવું છે? સમજાણું કાંઈ? એ ભગવાનના અખંડાનંદના આદર વિના સમકિત ન પામ્યો. ફલાણાથી ન પામ્યો એમ નહિ, એમ કહે છે. શું કીધું? નવમી ત્રૈવેયક આદિ અનંતા ભવ કર્યા, ભગવાન! ભાઈ! તારી નજરું પોગે નહિ. શું થાય? આમ આદિ ન મળે, આદિ ન મળે, આદિ ન મળે. આહાહા..! સમજાણું?

હમણા કો’ક કહેતું હતું, નહિ ઓલા? પંદર દિ’ પહેલા અહીં કાંઈક નાટક થાતું હતું ને? નહિ? બે છોકરા જાતા હતા. એક દશ વર્ષનો છોકરો. ‘જીથરી’. ઓલાને રૂપાના બટન હતા ઈ લઈ લીધા ને નાખ્યો કૂવામાં. ત્યાં કૂવામાં પાણી નહિ, પથરા (હતા) અને એક મોટો ફણીધર સર્પ બેઠો હતો. કહો? બે-ચાર કલાકે, દોઢ વાગે નીકળ્યા. રાડે રાડ પાડે, રાડે રાડ પાડે. હાય..! આમ નીકળાય નહિ. સર્પ સામે. ચાર કલાક, પાંચ કલાક રાડેરાડ પાડી. સવાર પડી (ત્યારે) કો’ક નીકળ્યું હશે (એને થયું) આમાં છોકરું લાગે છે. રૂપાના બટન હશે ને સાથે નીકળ્યા હશે. હવે એવા નાના કૂવામાં રાડચું (નાખે), આ ચોરાશીનો મોટો કૂવો (છે એની બીક નથી). આહાહા..! તારા મિથ્યાત્વભાવે નાખ્યો કૂવામાં અનંતવાર. સમજાણું કાંઈ? કાળા નાગ જેવા મિથ્યાત્વભાવ, એ પુણ્યથી ધર્મ થશે ને ક્રિયાથી ધર્મ થશે ને રાગથી લાભ થશે. ભગવાન વિના સમ્યક્ નહિ થાય એમ તેં માન્યું નથી. રાગ વિના ને ફલાણા વિના નહિ થાય, એમ માનીને અનંતા ભવ તેં કર્યા. એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ?

‘પર સમ્મત્ત ણ લઘ્ધુ’ આવા ભવ કર્યા ને સમકિત ન પામ્યો? એ ભવના કારણ સેવ્યા ને સમકિત ન પામ્યો. ત્યારે એનું કારણ કે, જે ભાવના કારણે ભવ મળ્યા એ કારણે સમકિત ન મળે. કહો, સમજાણું કાંઈ? નવમી ત્રૈવેયક ગયો. અઠ્યાવીસ મૂળગુણ (એવા

પાળ્યા કે) ચામડા ઉતરડીને ખાર છાંટે તો ક્રોધ ન કરે. એવી તો જેની ક્રિયા હોય ત્યારે નવમી ગ્રૈવેયક જાયે. એલા.. આવું કર્યું છતાં સમકિત ન પામ્યો તો એનો અર્થ, એ બીજી ચીજ છે. આ વડે, આ ભાવ ને આનાથી પમાય એવી નથી. એમ કહે છે. ‘યોગસાર’નું વર્ણન છે ને! ઇ સાર નહિ, યોગ નહિ, ત્યાં જોડાણ કર્યા એ નહિ. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ?

બાદશાહી છોડી, જંગલમાં અનંતવાર રહ્યો. શું થયું પણ? ચૈતન્ય બાદશાહને અંદર ઓળખ્યો નહિ. આવી ક્રિયા કરણું અને આપણું કલ્યાણ થશે. આવો ત્યાગ કર્યો ને શરીરના બ્રહ્મચર્ય પાળ્યા (એટલે) કલ્યાણ થાશે. મરી ગયો, એમાં ને એમાં, કહે છે. આહાહા..! જુઓ! આ ‘યોગીન્દ્રદેવ’ દિગંબર મુનિ, ‘યોગીન્દ્રદેવ’ દિગંબર મુનિ જંગલવાસી આ જગત પાસે આ વાત મૂકે છે. ‘યોગસાર’ આત્માના સ્વભાવનો આશ્રય કરી જે સમકિતનો નિર્મળ યોગ પ્રગટ થાય તે તે અનંતકાળમાં પ્રગટ કર્યો નથી. સમજાણું કાંઈ? ધર્મધ્યાનના કાઉસગમાં પણ આવે છે. આ લોકોમાં સ્થાનકવાસીમાં નથી આવતું? એક સમકિત વિના આવું અનંતવાર કરી ચૂક્યો, ફલાણું કર્યું. આવે છે કે નહિ? એ.. ‘ભગવાનભાઈ’! સમકિત કે દિ’ હતું એને? ભાન નથી. હજી વાડાની રીતની ખબર નથી, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્ર કેવા હોય એની ખબરું નથી. શેની દીક્ષા ને શેના સાધુ? સમજાણું કાંઈ? નવમી ગ્રૈવેયકે આવી રીતે ગયો તોપણ મિથ્યાત્વ ટળ્યું નથી, કેમકે ઇ પરભાવ ભાવ છે. અહીં તો સાધારણ અત્યારે કોઈ દયા, દાનના સાધારણ પરિણામ કરે (તો) એને ધર્મ થઈ ગયો? આહાહા..!

चउरासीलक्खह फिरिउ काल अणाइ अणंतु।

पर सम्मत्त ण लध्धु जिउ एहउ जाणि णिभंतु।।२५।।

એમ નિર્ભાત જાણ. નક્કી કર કે અનંતા ભવમાં અનંતા ભાવ કર્યા પણ એ ભાવ વડે સમકિત પામ્યો નહિ. સમકિત તો અંદર ભગવાનઆત્મા અખંડાનંદ પ્રભુ, એનો આશ્રય કરતા સમકિત પમાય છે, બીજો કોઈ આશ્રય કરતા પમાતું નથી. સમજાણું કાંઈ? આહાહા..! એને પણ કહે છે કે, એને પરની કિંમત લાગી છે અને સ્વની કિંમત આવી નથી. પોતે અનુભવ થવાને લાયક પોતાથી છે, પરના અવલંબનથી નહિ. રાગ ને વ્યવહારના અવલંબનથી અનુભવ થવાને લાયક એ ચીજ આત્મા નથી. એવી આત્માની કિંમત કર્યા વિના અનંતવાર રખડીને મર્યો. અહિંસા પાળી ને દયાઓ પાળી ને વ્રત પાળ્યા ને ભક્તિ કરી. તપસ્યાઓ (કરી), બાર-બાર મહિનાના અપવાસ, બાર-બાર મહિનાના અપવાસ. ભીક્ષા માટે જાય તો એકલા મમરા (અને) પાણી-જલ (મળ્યા). શું થયું?

ભગવાનઆત્મા એક સ્વરૂપ સીધો અનુભવ થવાને લાયક (છે) એની એણે કિંમત કરી નથી. સમજાણું કાંઈ? કહો, ‘હરિભાઈ’! આ પૈસાની કિંમતું ને આ ધૂળની કિંમતું.

આહાહા...! જુઓને! કેવું જુદી જાતનું આવ્યું છે કે નહિ? સીદી હાથમાં રાખે એવું છે. આ નવું આવ્યું છે. નવી જાતનું આવે તો નવી જાતનું એનું ભૂંગળું પકડવાનું છે ને? એવા જગતના મોહ! હેં? નવી ફેશન હોય ત્યારે લોકોને કિંમતી લાગે. એમાંથી સમજે તો તો ધર્મી પાસે સાંભળવા જ ન જાય. આનાથી જો પામી જાય તો. સમજાણું કાંઈ? આહાહા...!

પણ સમકિત વિના ચોરાશીમાં ભમી શકે છે. ‘પરંતુ હજી સુધી એણે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત કર્યું નથી, હે જીવ! નિઃસંદેહપણે આ વાત જાણ.’ અને ભવિષ્યનું લેવું હોય તો, જ્યાં સુધી આત્માનો – ભગવાનઆત્માનો સીધો અનુભવ થવાને લાયક, ‘સ્વાનુભૂત્યા ચકાસતે’. વીતરાગી પર્યાયથી અનુભવ થઈ શકે એવો આત્મા (છે). એને પામ્યા વિના અનંતકાળ ભવિષ્યમાં પણ રખડશે. સમજાણું કાંઈ? એ જાણ ‘ગિમંતુ’ જુઓ! પોતે કહે છે, હોં! એક સમકિત પામ્યો નથી. ચારિત્ર પામ્યો નથી, એમ કીધું છે? સમકિત હોય ત્યારે ચારિત્ર હોય, તે વિના ચારિત્ર હોય નહિ. આ બધા ક્રિયાકાંડ એ ચારિત્ર છે? અનંતવાર એ તો એણે કર્યું છે.

મુમુક્ષુ :- એ તો અચારિત્ર છે.

ઉત્તર :- અચારિત્રને અનંતવાર કર્યા.

જુઓ! ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’માં એ શ્લોકની થોડી ટીકા કરી છે, જુઓ!

ન સમ્યક્ત્વસમં કિંચિત્ ત્રૈકાલ્યે ત્રિજગત્યપિ।

શ્રેયોઽશ્રેયશ્ચ મિથ્યાત્વસમં નાન્યત્તનૂભૂતામ્।।૩૪।।

એ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ ‘સમંતભદ્રાચાર્યદેવે’ કરેલું છે. એનો શ્લોક આપ્યો છે. છે ને ઓલી કોર? ‘ત્રણ લોકમાં અને ત્રણ કાળમાં સમ્યગ્દર્શન સમાન જીવનું કોઈ પણ હિતકારી નથી...’ કોઈપણ હિતકારી નથી એટલે ચારિત્ર હિતકારી છે, એમ નથી કહેવું, હોં! અહીં તો સમ્યગ્દર્શન વિના બીજા પરિણામ કોઈપણ આત્માને હિતકારી નથી, એમ કહેવું છે. વળી પાછું એને સિદ્ધ કરે.

મુમુક્ષુ :- પંચમહાવ્રતના પરિણામ તો હોય.

ઉત્તર :- ઈ ચારિત્ર તો મહા હિતકારી છે. અહીં તો બીજા પરિણામ અનંતવાર કર્યા. દયા, દાન, વ્રત, ભક્તિ, દેવ-ગુરુ-શાસ્ત્રની શ્રદ્ધા, વિકલ્પ, રાગ, પંચ મહાવ્રત અનંતવાર કરી ચૂક્યો. એની કાંઈ કિંમત નથી. ત્રણ લોક અને ત્રણ કાળમાં (એ હિતકારી નથી). ‘સમંતભદ્રાચાર્યદેવે’ ‘રત્નકરંડ શ્રાવકાચાર’ વ્યવહાર આચરણનો જે ગ્રંથ (છે), એના ગ્રંથમાં પહેલી ભૂમિકા આ બાંધે છે કે આ વિના તારા વ્રત-જ્ઞત પછી અમે કહેશું એ હોય નહિ.

‘મિથ્યાદર્શન સમાન જીવનું કોઈ પણ અહિત કરનાર નથી.’ લ્યો! એક સામી વાત નાખી, જોયું! (અહિત કરનાર), કીધું. ભગવાનઆત્મા પરિપૂર્ણ શુદ્ધ સ્વભાવનો આશ્રય કરીને જે સમ્યગ્દર્શન પ્રાપ્ત થાય એ સમ્યગ્દર્શન સિવાય કોઈ જગતમાં કોઈ હિતની ચીજ નથી.

કહો, સમજાણું કાંઈ? અને મિથ્યાત્વ સમાન કોઈ જીવનું બૂરું કરવાવાળું નથી. શુભ પરિણામ હોય કે અશુભ પરિણામ એટલું બૂરું ન કરે. અશુભભાવ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, ભોગ, વિષયવાસનાના અશુભ પરિણામ છે, એ એટલું બૂરું ન કરે, પણ મિથ્યાશ્રદ્ધા એનાથી અનંતગુણું બૂરું કરનાર છે. આહાહા..!

ભગવાનઆત્મા પોતાના સ્વભાવનો આશ્રય લઈને સમ્યગ્દર્શનની પ્રાપ્તિ અનંતકાળમાં ન કરી. (જીવને) એની કોઈ કિંમત જ નથી, કહે છે. ત્રણ લોક, ત્રણ કાળમાં એના જેવી કોઈ ચીજ નથી. મિથ્યાત્વ (અર્થાત્) ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ, એનાથી વિરુદ્ધ એક શુભરાગના કણથી પણ કલ્યાણ થશે, આ દેહની ક્રિયા મને સહાય થાય તો મારું કલ્યાણ થશે, એવી મિથ્યાત્વની માન્યતા જેવી જગતમાં કોઈ બૂરી ચીજ નથી. કહો, ‘રતનલાલજી’! આહાહા..! ખબર નથી પણ હજી સમક્ષિત કોને કહેવું? કાંઈક આધાર, કાંઈક આધાર (લેવા માગે છે). નિરાલંબી નિરપેક્ષ ચીજને સાપેક્ષથી થાય એમ માનવું (એ) વાત ખોટી છે, એમ અહીં કહે છે. ભલે વ્યવહાર હો, હોય તો શું છે?

ભગવાનઆત્મા સીધો આત્મા છું, એના ઉપર તો વાત છે. જાણ્યો નથી, સીધો ભગવાન જ્ઞાયકસ્વરૂપ પરમાત્મા, એને કોઈ રાગ ને નિમિત્ત ને ગુરુ ને કોઈ શાસ્ત્ર, કોઈ ક્ષેત્ર, કોઈ આધાર, કોઈની જરૂર નથી. એવો ઈ નિરાલંબી ભગવાન પડ્યો છે. એની અંતરમાં શ્રદ્ધા અને જ્ઞાન વિના (બધું થોથાં છે). એની શ્રદ્ધા અને જ્ઞાનની શું કિંમત? ત્રણ લોક, ત્રણ કાળમાં એના જેવું કોઈ હિતકર છે જ નહિ. સમજાણું કાંઈ? અને રાગના કણને પણ લાભદાયક માનવો, પરના આશ્રયે કંઈક કલ્યાણ (થશે), હળવે હળવે કંઈક કરશું, પરનું કંઈક કરશું તો પામશું. કરશું, રાગ કરશું તો પામશું. એવી જે મિથ્યાશ્રદ્ધા, રાગ કરશું તો આત્મા પામશું એવી મિથ્યાશ્રદ્ધા સિવાય જગતમાં કોઈ બૂરું કરનાર નથી. આહાહા..! કહો, સમજાણું કાંઈ? આહાહા..!

જુઓ! ‘સમ્યગ્દર્શન શુદ્ધ પાલન કરનાર જીવ પાંચ અહિંસાદિ વ્રતોથી રહિત હોવા છતાં પણ મરીને નારકી, પશુ, નપુંસક, સ્ત્રી, નીચ કુળના, અંગરહિત, અલ્પ આયુષ્યવાળા કે દરિદ્રી થતા નથી,...’ લ્યો! એકલા સમક્ષિત સહિત મરે, પંચ મહાવ્રત વિના, તોપણ એ આટલામાં હલકામાં જાય નહિ. હલકી ગતિમાં નહિ ઊપજે, એમ કહે છે. સ્વરૂપનું ભાન થયું એની ગતિ હલકી નહિ થાય. આહાહા..! મોક્ષને પંથે પડ્યો એને બહારમાં ગતિ હલકી નહિ થાય. એમ. સમજાણું કાંઈ? ‘જો સમ્યક્ત્વ થયા પહેલાં નરક, તિર્યંચ કે અલ્પ આયુષ્ય બાંધ્યું હોય તો પહેલા નરકમાં..’ જાય. એ તો ઠીક. સમજાણું કાંઈ? એવી એની વ્યાખ્યા કરી, લ્યો! ‘ચરણાસી લક્ષ્મી ફિરિત પર સમ્મત ણ લધ્ધુ’.

શુદ્ધ આત્માનું મનન જ મોક્ષમાર્ગ છે.
 સુદ્ધ સચ્ચેયણુ બુદ્ધ જિણુ કેવલણાણ સહાઉ।
 સો અપ્પા અણુદિણુ મુણહુ જહ પાહઉ સિવલાહુ।।૨૬।।
 શુદ્ધ, સચેતન, બુદ્ધ, જિન, કેવળજ્ઞાનસ્વભાવ;
 એ આત્મ જાણો સદા, જો ચાહો શિવલાભ. ૨૬.

અન્વયાર્થ :- (જહ સિવલાહુ ચહદ) જો મોક્ષની પ્રાપ્તિની ઇચ્છા થાય તો (અણુદિણુ સો અપ્પા મુણહુ) રાત દિવસ તે આત્માનું મનન કરો જે (સુદ્ધ) શુદ્ધ વીતરાગ નિરંજન કર્મ રહિત છે (સચ્ચેયણુ) ચેતના ગુણધારક છે અથવા જ્ઞાન ચેતનામય છે (બુદ્ધ) જે સ્વયં બુદ્ધ છે (જિણુ) જે સંસાર વિજયી જિનેન્દ્ર છે (કેવલણાણ સહાઉ) અને જે કેવળ જ્ઞાનપૂર્ણ નિરાવરણ જ્ઞાન સ્વભાવનો ધારક છે.

૨૬. ‘શુદ્ધ આત્માનું મનન જ મોક્ષમાર્ગ છે.’ એ ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ અંદર નિર્વિકલ્પપણે અનુભવવો એ એક જ મોક્ષનો માર્ગ (છે). સમજાણું કાંઈ? કહે છે કે, શુદ્ધ આત્મા. સમજાણું કાંઈ? આ પવિત્ર આત્મા અંદર છે, આ શરીર, વાણી, મન તો માટી જડ છે, આ તો ધૂળ છે. અંદર આઠ કર્મના રજકણ છે એ માટી ધૂળ છે અને આત્મામાં પુણ્ય અને પાપના બે ભાવ થાય એ મલિન વિકાર છે. એ વિનાનો ભગવાન અંદર બિરાજે આત્મા, એ તો સચ્ચિદાનંદ, આનંદકંઠ સિદ્ધ સમાન છે. સમજાય છે કાંઈ? આહાહા...! એવા શુદ્ધ ભગવાનઆત્માની એકાગ્રતાનું મનન એ જ મોક્ષનો માર્ગ (છે), બીજો કોઈ મોક્ષનો માર્ગ નથી. આહાહા...! સમજાણું કાંઈ? જુઓ!

સુદ્ધ સચ્ચેયણુ બુદ્ધ જિણુ કેવલણાણ સહાઉ।
 સો અપ્પા અણુદિણુ મુણહુ જહ પાહઉ સિવલાહુ।।૨૬।।

અરે...! ભગવાનઆત્મા જો મોક્ષનો લાભ ચાહતો હો, જો પરમાનંદરૂપી મોક્ષની દશા ચાહતો હો તો રાત-દિવસ આ આત્માનું મનન કરો. આહાહા...! અરે...! આ જવાબદારી, શરત એટલી કે, જો તને પૂર્ણાનંદની પ્રાપ્તિરૂપી મોક્ષની ઇચ્છા હોય તો. શરત આટલી. હોં? પુણ્ય જોઈતું હોય, પૈસા જોઈતા હોય, સ્વર્ગ જોતું હોય તો એને માટે આ વાત નથી. એ તો રખડનારા અનંતકાળથી રખડે છે. આહાહા...! કહે છે, બહુ ગાથા ઊંચી છે, હોં! જરી એક એક શબ્દ સારા ઊંચા છે.

‘સિવલાહુ ચહદ’ ભગવાન! શિવ એટલે મોક્ષ. પરમાનંદની આત્માની દશા. આત્માની પૂર્ણ શુદ્ધ આનંદ દશા એનું નામ મોક્ષ, એવી મોક્ષની દશા. આત્મામાં શુદ્ધતા તો પરિપૂર્ણ

પડી છે, એની વર્તમાન દશામાં પરિપૂર્ણ શુદ્ધ અને આનંદની પરિપૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ થવી તેનું નામ મુક્તિ. એવી મુક્તિનો લાભ જે ચાહતો હો, એ શરત. તો ‘અણુદિણુ સો અપ્પા મુણહુ’ રાત દિન ભગવાન શુદ્ધ પરમાત્મા નિર્મળાનંદ છે, આ એનું ધ્યાન કર. આહાહા..! હેં? કહો, ‘ન્યાલભાઈ’! ન્યાલ થવું હોય તો આ કર, એમ અહીં કહે છે. આહાહા! અરે.. ભગવાન! પણ તું મોટો પડ્યો છો ને, પ્રભુ! મહાશુદ્ધ સ્વરૂપ છે ને! ૨૬મી ગાથા છે ને? આ ગાથા છે, આમાં અર્થ નથી. આ તો ઉપરથી અર્થ (થાય છે)

આ આત્મા અંદર બિરાજે છે એ તો મહાશુદ્ધ પવિત્ર છે. એને આત્મા કહીએ. શરીર, વાણી, મન આ તો માટી-ધૂળ, ધૂળ છે, આ તો રાખ (છે). અંદર આઠ કર્મ જેને કહીએ એ તો જડ છે અને આ હિંસા, જૂઠું, ચોરી, વિષયભોગ વાસનાના ભાવ થાય એ તો પાપ છે અને દયા, દાન, ભક્તિ, વ્રત, પૂજાના ભાવ થાય એ પુણ્ય છે. ઇ બેય ભાવ મલિન વિકાર છે. બેય વિકારની પાછળ ભગવાન શુદ્ધ ચિદાનંદમૂર્તિ આત્મા છે. આહાહા..! ખબર નથી, કોઈ દિ’ સાંભળ્યો નથી, કેવડો હું? કેવડો હું એ સાંભળ્યો નથી. સમજાય છે કાંઈ?

સર્વજ્ઞ પરમેશ્વર ત્રિલોકનાથ તીર્થંકરદેવ, જેને એક સેકંડના અસંખ્ય ભાગમાં ત્રણકાળ, ત્રણલોક જ્ઞાનમાં જણાણાં, પૂર્ણાનંદનો નાથ પૂર્ણ પ્રગટ્યો, એની વાણીમાં આવ્યું કે, અરે.. આત્મા! તું તો શુદ્ધ છો ને પ્રભુ! પહેલો ‘શુદ્ધ’ શબ્દ છે. શુદ્ધ વીતરાગ નિરંજન કર્મરહિત છો. (એવી) ચીજ છે એનું મનન કર. રાગનું મનન, પુણ્યનું, વ્યવહારનું મનન (છોડ). સમજાણું કાંઈ? જો તારે મુક્તિ-મોક્ષનો લાભ જોઈતો હોય તો, રખડવાનો લાભ અનંતકાળથી કરે છે એમાં કાંઈ નવી વાત નથી. ચોરાશીના ઘોઢા અનંતકાળથી ખાધા જ કરે છે. તને આત્માની શાંતિની પૂર્ણતાની પ્રાપ્તિ એવી જે મુક્તિ, એવા શિવનો-મોક્ષનો લાભ જો જોતો હોય (તો) આ શુદ્ધનું મનન કર.

પરમાનંદની મૂર્તિ પ્રભુ, પુણ્ય-પાપથી રહિત છે, કર્મ, શરીરથી રહિત છે. પોતાના અનંત પવિત્ર ગુણથી સહિત છે. એવા ભગવાનનું તું મનન કર, ભાઈ! આ રાગ ને પુણ્યના મનને પ્રભુ પ્રગટે એવો નથી. આહાહા..! સમજાણું કાંઈ? આ તારા દયા, દાન ને વ્રતના શુભ પરિણામથી ભગવાન જણાય એવો નથી, એમ કહે છે. સમજાણું કાંઈ? નિર્વિકલ્પ નાથ, સચ્ચિદાનંદ પ્રભુ, પૂર્ણાનંદનો નાથ અંદર પૂર્ણ અનંત ગુણથી ભરેલું તત્ત્વ છે. એની તારે પ્રાપ્તિ કરવી હોય તો એનું મનન કર. શરીર, નિમિત્ત આવ્યું તો ઠીક, આનાથી મળશે (એ) મનન કરવું રહેવા દે, એમ કહે છે. આવા નિમિત્ત હોય તો ઠીક, આવો શુભરાગ હોય તો ઠીક, આવા કષાયની મંદતાના પરિણામ હોય તો ઠીક, એ મનન તો તે રાગનું કર્યું. સમજાણું? એ મનન તો તે અનાદિકાળનું કર્યું છે. એનાથી સંસાર અનાદિથી ફળે છે, હવે તારે મુક્તિ કરવી છે કે નહિ? (કે) ઘોઢા ખાવા છે ચોરાશીના? કેમ હશે, ‘મલૂકચંદભાઈ’! પૈસા-બૈસામાં સુખ હશે કે નહિ? નહિ? ધૂળમાંય નથી. ન્યાં ધૂળમાં ક્યાં સુખ હતું? એ

તો માટીના પરમાણુ ધૂળ છે. આ એના ઉપરનું લક્ષ કર એ તો રાગ અને મમતા, પાપ છે. એને ઘટાડવાના કદાચિત્ દાનના પરિણામ કરે તો એ શુભરાગ છે. એનું મનન છે? એ આત્માનું કલ્યાણ છે? આહાહા..!

અહીં તો કહે છે, અહિંસાના, સત્યના, દત્તના, દાનના શુભભાવનું તારે મનન કરવું છે? એ મનન કરીને તો અનંતકાળ રખડ્યો છો. આહાહા..! શુદ્ધ વીતરાગ નિરંજન, ભગવાનઆત્મા પૂર્ણાનંદનો નાથ, શુદ્ધ નિરંજન-કર્મનું અંજન નથી અને વીતરાગ. કર્મ રહિત છે, પ્રભુ! એની ઉપર દષ્ટિ કર. એ સત્તા બિરાજમાન પ્રભુ આત્મા છે. અનંત ગુણનો પિંડ છે. એવી મહાસત્તા પ્રભુ, એના ઉપર દષ્ટિ કર અને એનું મનન કર. એ એક જ એનું મનન અને એકાગ્રતા તે જ મુક્તિનો ઉપાય છે. કહો, બરાબર હશે? બે માર્ગ હશે? આ પણ માર્ગ હશે અને કોઈ દયા, દાન, વ્રતથી પણ મુક્તિ થતી હશે. ધૂળમાંય નથી. સમજાણું કાંઈ? એ તો પુણ્યબંધના કારણ છે. ભગવાનઆત્મા શુદ્ધ, શુદ્ધ, શુદ્ધ.. એનું મનન કર, એનું ધ્યાન કર અને એની એકાગ્રતા કર તો તને પરંપરા કલ્યાણ, કેવળજ્ઞાન થશે અને મુક્તિનો લાભ થશે. બીજા ઘણા બોલ છે. (શ્રોતા :- પ્રમાણ વચન ગુરુદેવ!)

ભયનું સ્થાન નહિ પણ ભયના નાશનું કારણ!

શ્રોતા :- ક્રમબદ્ધપર્યાયનો નિર્ણય કરવા જતાં ક્યાંક સ્વછંદી થઈ જવાશે- એવો ભય છે, માટે એવા ભયસ્થાનમાં શા માટે જવું?

પૂજ્ય ગુરુદેવશ્રી :- અરે ભાઈ! ક્રમબદ્ધપર્યાયનો નિર્ણય કરવો એટલે તારા જ્ઞાનસ્વભાવનો નિર્ણય કરવો. તે કાંઈ ભયનું કારણ નથી, તે તો સ્વછંદના નાશનું ને નિર્ભય થવાનું કારણ છે. જ્ઞાનસ્વભાવની પ્રતીત વગર હું પરને ફેરવી દઉં- એવી કર્તાબુદ્ધિથી સ્વછંદી થઈ રહ્યો છે તેને બદલે, પદાર્થોની પર્યાય તેના પોતાથી જ ક્રમબદ્ધ થાય છે, હું તેનો કર્તા કે ફેરવનાર નથી, હું તો જ્ઞાયક છું - એવી પ્રતીત થતાં સ્વછંદ છૂટીને સ્વતંત્રતાનું અપૂર્વ ભાન થાય છે. આ ક્રમબદ્ધપર્યાયની સમજણ તે ભયનું સ્થાન નથી, ભય તો મૂર્ખાઈ અને અજ્ઞાનમાં હોય. આ ભયના ને સ્વછંદના નાશનું કારણ છે.

(આત્મધર્મ - ઓગસ્ટ ૨૦૦૮)